

IMPORTANȚA PRINCIPILOR DIRECTOARE ÎN CERCETAREA LINGVISTICĂ: PROFESORUL G. IVĂNESCU

Ileana OANCEA
(Universitatea de Vest din Timișoara)

The Importance of Directing Principles in Linguistic Research: Professor G. Ivănescu

Considering that the dichotomy between the linguistics of literary languages and the linguistics of non-literary languages, developed by Professor G. Ivănescu, in *Storia delle parlate popolari e storia delle lingue letterarie*, is fundamental to both general linguistics and Romance linguistics, the author of this paper examines how the linguistics of literary languages could generate the pre-comparative phase in the history of linguistics, a well-defined phase having its own goals and epistemological profile.

Keywords: *Romance linguistics, linguistics of literary languages, theoretical paradigm, rhetoric, grammar*

Înființarea Filologiei timișorene, în 1956, s-a petrecut sub auspicii deosebit de favorabile. Și aceasta, grație prezenței, în anii inaugurali, a unor personalități care se vor afirma ca universitari și oameni de cultură de mare valoare, profesorii Gh. Tohăneanu, Eugen Todoran și Ștefan Munteanu, care trimiteau, prin bogata lor formație intelectuală, la perioada interbelică. Dar cea mai mare șansă pentru această ctitorire a fost venirea la Timișoara a profesorului G. Ivănescu, considerat, alături de Sextil Pușcariu, cel mai important lingvist român.

A fost un eveniment care a făcut dintr-o facultate foarte tânără, fără o tradiție prestigioasă, ca în cazul facultăților de la Iași, București și Cluj, centrul în care se afirma cea mai complexă doctrină lingvistică din cultura română, pe care profesorul Ivănescu, venind de la Iași, un oraș cu o excepțională încărcătură istorică și universitară, o cristaliza, în continuarea unei traiectorii științifice bine structurate încă de la început. Contactul, din anii studenției, cu personalitatea științifică a șefului Școlii lingvistice ieșene, Alexandru Philippide, pe care îl considera, încă de pe atunci, „un mare savant, la rând cu cei mai mari lingviști ai lumii” (Ilisei 1990: 132), l-a marcat în mod decisiv. Dacă luăm în considerare „momentul” G. Ivănescu, putem considera Filologia timișoreană, pe lângă celelalte contribuții, venite din alte spații, mai ales o prelungire, în acest colț de țară, a Școlii lingvistice ieșene.

Profesorul aducea, într-o instituție tânără, la cursurile de lingvistică romanică și de lingvistică generală, ținute în cei șapte ani cât a activat ca profesor universitar la Timișoara (1962-1969), precum și în întâlnirile săptămânale cu discipolii săi, proaspăt absolvenți, o erudiție excepțională, hrănită deopotrivă și la marile izvoare ale științei occidentale, pe care o desfășura, într-un fascinant și dens parcurs intelectual, într-o epocă în care cultura română fusese izolată de sursele ei europene. La care adăuga o puternică și originală analiză a curenților fundamentale, în lingvistică și în filosofie, în funcție de câteva idei directoare, care vor constitui baza concepției sale lingvistice. Ceea ce făcea, din „întâlnirile” obligatorii, o adevărată școală de gândire. Informația bogată și din sursele cele mai semnificative pentru știința limbii se grefa pe aceste coordonate.

Studenții „învățau” astfel, simultan cu multitudinea de fenomene luate în discuție (în cea mai bună tradiție „pozitivistă”), un mod de *a gândi*, un mod de *a interoga* fenomenele, care să le stimuleze creativitatea, în sensul în care „idealismul” vosslerian concepea cercetarea științifică. Acesta este un aspect a cărui importanță nu o pot sublinia îndeajuns.

Despre formația sa complexă, incomparabilă în raport cu ceea ce majoritatea lingviștilor puteau demonstra, rețin o mărturisire care mi se pare revelatoare și în care regăsim cei doi „timpuri” ai eșafodajului de la baza unei construcții intelectuale autentice (cel „pozitivist” și cel

„idealist”), mărturisire făcută în legătură cu studiile de la Paris (1934-1935) și contactul cu Antoine Meillet: „Pot spune că, pe câteva din cărțile sale, am învățat la Paris, și după aceea, lingvistica indoeuropeană și *mi-am pus probleme noi în lingvistica generală* (s.n.). Deși nu eram întotdeauna de acord cu el în problemele de lingvistică generală, doctrina lui m-a influențat puternic, iar *multilateralitatea preocupărilor sale lingvistice mi-a apărut ca un ideal al muncii științifice* (s.n.)” (Ilisei 1990: 133).

Mă voi opri, în continuare, la acest nivel atât de important al teoriei limbii, din unghiul căreia G. Ivănescu analiza faptele particulare, pentru că aici se puteau prelua cele mai incitante sugestii.

Am încercat să preiau acest mod de a *gândi*, din perspectiva concepției sale lingvistice, dezvoltând-o pe o perioadă istorică ce nu fusese abordată de profesor. Acest fapt explică structurarea istoriei romanisticii, din cursul pe care l-am redactat în 1982, *Lingvistică generală și comparată. Elemente de filologie romanică*, devenit apoi cartea, dedicată chiar profesorului, *Romanitate și istorie. Epistemă clasică și literarizare*, Timișoara, Editura de Vest, 1993, care a apărut însă după moartea profesorului (1987). Această structurare este realizată, astfel, dincolo de modelele instituite de principalele manuale de lingvistică romanică. Această validare a teoriei sale, expusă în studiul fundamental *Storia delle parlate popolari e storia delle lingue letterarie* (v. Ivănescu 1972: 5-25), i-a provocat profesorului o mare bucurie, mărturisită în interviul avut în vedere.

G. Ivănescu, lingvistul român care a dezvoltat cea mai importantă concepție lingvistică, pe teren românesc, deosebit de complex și de riguros articulată, punând-o la orizontul lingvisticii românești și al lingvisticii europene, întâlnindu-se, în acest plan, cu un alt „ieșean”, marele Eugen Coșeriu, a vorbit despre această permanentă nevoie a omului de știință de a reflecta în planul rarefiat al principiilor directoare, acolo unde numai marile spirite pot inova cu adevărat.

Personalitate renașcentistă, G. Ivănescu transmitea tinerilor săi discipoli, printr-o formulă ce mi se pare și acum memorabilă, acest îndemn la o cunoaștere cât mai amplă și cât mai profundă, luminată neapărat de o idee teoretică: „Să nu rămâi toată viața specialist în cântul întâi al *Iliadei* lui Homer”. Mi-au rămas, ca un reper fundamental, aceste cuvinte, care mai aveau, pentru mine, un foarte tânăr discipol, aflat încă la începutul carierei sale științifice, și sensul descurajant, atunci, al depășirii limitelor cunoașterii, fixate la un moment dat.

Am fost asistenta marelui lingvist pentru cursul de lingvistică romanică, pe care l-am predat la facultate, după plecarea sa la Craiova, din 1969, și consider acest fapt fundamental pentru evoluția mea spirituală. A fost o perioadă în care marea sa exigență m-a stimulat, dar m-a și blocat, multă vreme, o „dualitate” în cele din urmă benefică, pentru că m-a silit să traversez o perioadă de neliniște și îndoială, cu un anumit „patos” intelectual.

Am reținut din corpusul de principii directoare problema importanței substratului în procesul de glotogeneză. Dar, în special, dihotomia, creația sa, fără corelativ în alte doctrine lingvistice, dintre lingvistica limbilor populare și lingvistica limbilor literare, m-a urmărit, pentru că avea o capacitate explicativă similară marilor distincții din lingvistica generală.

G. Ivănescu se oprește el însuși asupra structurării concepției sale, de a cărei importanță era adânc convins: „Am început să-mi creez o concepție lingvistică proprie, deja în anii de studii în străinătate, când am ajuns la idei care m-au stăpânit mereu și mă stăpânesc și astăzi. La Paris am ajuns la concluzia că adaptările fonetice la baza articulatorie se produc, dacă ne limităm la limbile medievale și moderne, în câteva secole. Aduceam astfel o îmbunătățire teoriei lui Philippide despre baza de articulație. La Roma, aprofundând teoriile lui Vossler și ale lui Bertoni, acesta din urmă, profesorul meu de filologie romanică de la Universitatea din acest oraș, ale cărui cursuri le-am urmat, am ajuns la concluzia că trebuie să distingem între o lingvistică a limbilor literare și alta a graiurilor populare, că lingvistica din secolele al XIX-lea și al XX-lea era o lingvistică a graiurilor poporului, chiar dacă se ocupa și de limbile literare, că lingvistica limbilor literare trebuia să se inspire din teoriile lingvistice ale lui Vossler. Bineînțeles, nu tăgăduiesc unitatea lingvisticii; dar distincția între cele două ramuri ale ei este tot atât de necesară unei studieri adecvate a limbii ca și distincția între lingvistica sincronică și cea

diacronică sau alte distincții. Am și aplicat amplu principiile de care am vorbit mai sus dezvoltării limbii române în *Istoria limbii române* (Iași, 1980), iar o elevă a mea din Timișoara, Ileana Oancea, le-a aplicat *cu succes studiului limbilor romanice* (s.n.)” (Ilisei 1990: 134-135).

Acceptând distincția profesorului G. Ivănescu între o lingvistică a limbilor populare (lingvistica istoric-comparativă) și o lingvistică a limbilor literare, am considerat, în cele două lucrări menționate de profesor anterior, că o primă fază din istoria lingvisticii romanice o constituie tocmai realizarea unei lingvistici a limbilor literare, neolatine, care ia naștere în momentul în care, pe fundalul dobândirii conștiinței de sine romanice, se înregistrează primele preocupări privind aceste idiomuri „vulgare”, în ipostaza lor de limbi scrise.

Redau modul în care am gândit recuperarea pentru istoria lingvisticii romanice a acestei faze considerate „preștiințifice” și, ca atare, neluate în considerare în notorii istorii ale lingvisticii romanice sau căreia i se căutau antecedente de alt tip decât cele care îi erau proprii: „Pentru realizarea unui asemenea studiu delimitând primul mare capitol al unei istorii cu adevărat complete a lingvisticii romanice în care se practică și se teoretizează o lingvistică «idealistă» (o lingvistică a limbilor literare, diferită de cea impusă de indoeuropeniști, pentru că se referă la o altă esență a limbajului) este necesară găsirea acelor paradigme științifice care, orientând evoluția descendentelor latinei în ipostaza lor de limbi de cultură, pot avea în același timp, a posteriori, o valoare structurantă și integratoare.

Acceptând, la nivel metateoretic, existența unei lingvistici a aspectului literar al limbajului, cu alte obiective și cu o altă metodologie decât cea comparativ-istorică, istoria lingvisticii își anexează o problematică nouă, la fel de legitimă și la fel de interesantă ca și cea tradițională, genetică și comparativă, în care spațiul romanic ocupă un loc central. O asemenea lingvistică atinge chiar **în primul rând romanistica**, dat fiind că, în lunga etapă premergătoare lingvisticii «moderne», reflecția lingvistică, precum și practica literară cea mai stimulantă, vizează idiomurile neolatine în drumul lor spre universalitate. Alături de studiul «originilor» și al evoluțiilor lingvistice romanice, în tradiție indoeuropeană, în gramatici de tip comparativ-istoric, se profilează pentru lingvistica romanică generală necesitatea fundamentării unui studiu, de asemenea comparativ-istoric, plasat însă la nivelul apariției și dezvoltării structurilor romanice cu funcționalitate literară. Se profilează, de asemenea, nevoia unei rescrieri a istoriei acestei științe [...]. Concepția lui G. Ivănescu despre existența a două tipuri de lingvistică: **o lingvistică a limbilor populare** (reprezentată de lingvistica istoric comparativă a secolului al XIX-lea) și **o lingvistică a limbilor literare** (ilustrată de școala vossleriană), având ca teren de argumentare celebra dihotomie din istoria lingvisticii generale, dintre neogramatici și idealști, argumentată polemic de Karl Vossler, constituie un punct de plecare teoretic fructuos pentru depășirea viziunii istoriste, prezente în principalele manuale de lingvistică romanică, pentru că reflectă o altă paradigmă de cercetare decât cea impusă de indoeuropeniști: o paradigmă la fel de importantă și la fel de tenace și, mai ales, raportată la modelele și exigențele speculative ale timpului, nu mai puțin științifică, orientând practica și teoria lingvistică romanică, până la constituirea lingvisticii «științifice», comparativ-istorice” (Oancea 1993: 25-26).

Pentru a da substanță acestei faze, am analizat manualele de gramatică și de retorică, considerând că avem în ele o „romanistică”, dezvoltând o reflecție de natură culturală, cu atenție specială asupra edificării aspectului literar al limbii noilor popoare europene. Limbile vernaculare romanice aveau de biruit „obstacole” interne („neajungerea” limbii) și externe (concuranța tenace a latinei), având în față un ideal static, non-istoric, impus de Antichitate, cel al excelenței lingvistice. De asemenea, foarte importante în procesul de standardizare a vernacularelor romanice au fost Academiiile romanice, înființate cu scopul de a realiza o ortografie, o gramatică și un dicționar, esențiale pentru acest proces (v. Oancea 1999: *passim*)

Erudiții filologi care analizau limba ca fenomen de cultură, după un ideal cu rădăcini în Antichitate, nu sunt „strămoșii” romaniștilor (Mounin 1967: 145), ci primii romaniști, care analizează limbile neolatine, după un corpus de principii, alcătuind paradigmele teoretice, de tip clasic, ale lingvisticii limbilor literare, retorică și gramatică.

În încheiere, mergând pe aceeași linie, rețin un fapt semnificativ: „Izvorâtă din necesitate culminează limba în artă» spusese Schuchardt. Formula închide drumul limbii de la natură la cultură, ca și al lingvisticii, care a fost însă invers: de la lingvistica limbilor literare la lingvistica limbilor populare” (Oancea 1993: 16).

Regăsim aici, în această regândire a parcursului romanisticii în diacronie, concepția profesorului, în esența ei, vie și creatoare. Referindu-mă la lucrarea *Romanitate și istorie*, m-am referit, de fapt, la un efort cognitiv și ordonator, provocat de gândirea profesorului Ivănescu, din planul său cel mai înalt. Datorz celor șapte ani de prezență a sa la Timișoara cea mai intensă etapă a parcursului meu spiritual, etapă spre care se îndreaptă fervoarea unei amintiri de neșters și al cărei ecou pulsează și în alte lucrări¹.

Referințe bibliografice :

- ILISEI, Grigore 1990: *Gheorghe Ivănescu*, in Grigore Ilisei, *Portrete în timp*, Iași, Editura Junimea.
- IVĂNESCU, Gheorghe 1972: *Storia delle parlate popolari e storia delle lingue letterarie*, in „Philologica”, II, Craiova, p. 5-25.
- MOUNIN, Georges 1967: *Histoire de la linguistique des origines au XX-ème siècle*, Paris, Presses Universitaires de France.
- OANCEA, Ileana 1988: *Istoria stilisticii românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- OANCEA, Ileana 1993: *Romanitate și istorie. Epistemă clasică și literarizare*, Timișoara, Editura de Vest.
- OANCEA, Ileana 1999: *Lingvistică romanică și lingvistică generală. Interferențe*, Timișoara, Editura Amarcord.

¹ Cf. Oancea 1988: 19: „[...] prelungind în istoria lingvisticii opinia lui Gheorghe Ivănescu despre existența a două lingvistici cu obiecte și metode distincte, corespunzând celor două ipostaze fundamentale ale limbajului: ca *natură* și ca fenomen *spiritual*, considerăm că prima fază din istoria lingvisticii, deosebit de clar delimitată, și foarte unitară, a fost aceea în care s-a întemeiat, într-un perfect spirit vosslerian *avant la lettre*, lingvistica limbajului ca fenomen *spiritual*”.